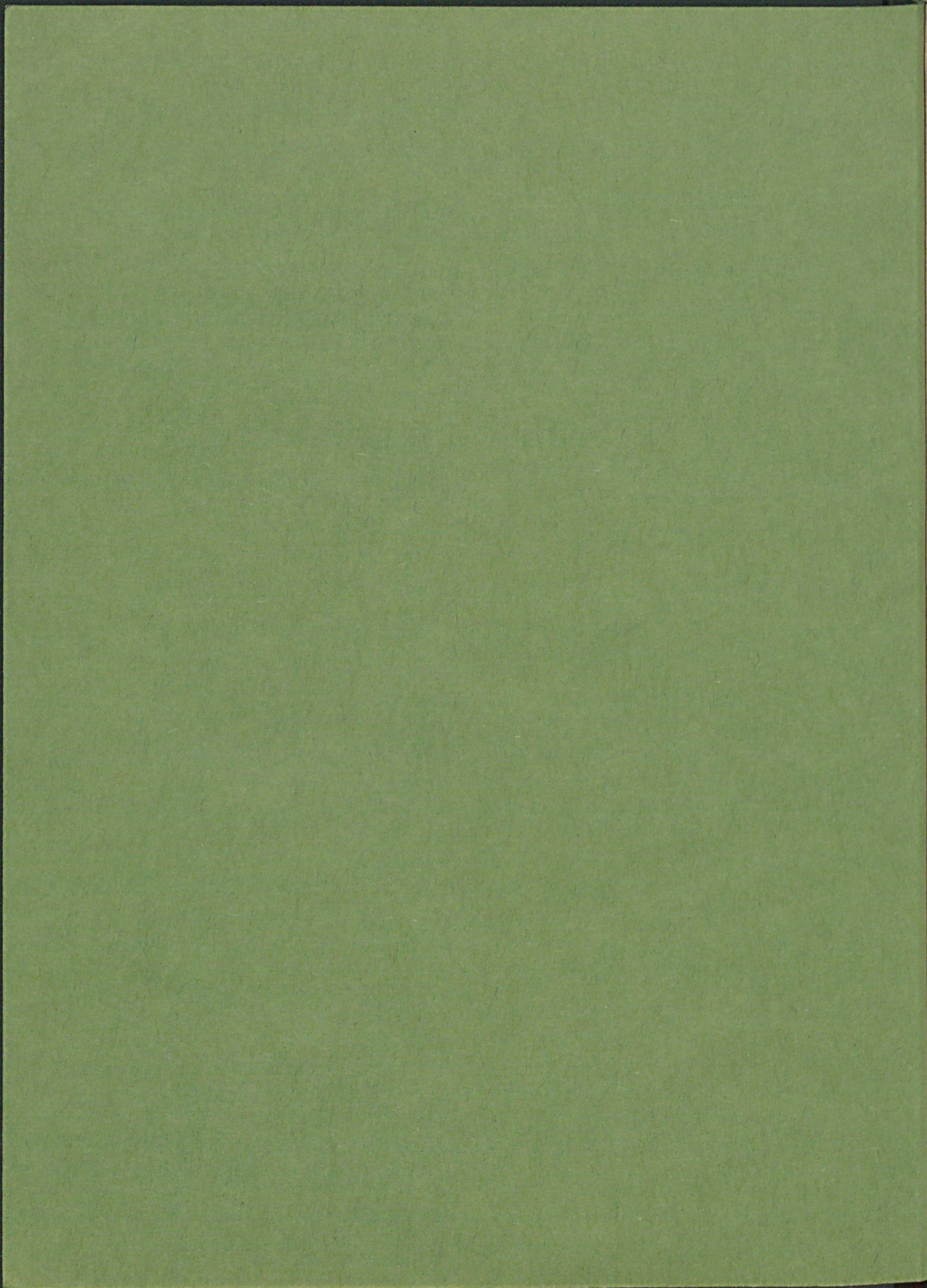

05

A

2273

U
C
A
M
B
T

DISSERTATIONEM PHILOLOGICAM,
in qua
OBSERVATIONES
BIBLICÆ,

*Mense FEBRUARIO emissæ, modeste
sub examen vocantur,*

Et D. LUTHERI Versio defenditur,
PRO LOCO,

*In Amplissima Facultate Philosophica
benevole sibi concesso,
solenni eruditorum disquisitioni subiicit*

PRÆSES

M. JO. HENRICUS *Knoblauch*
WITTEBERGA-SAXO,

RESPONDENTE

M. JO. CHRISTIANO *Bundermann*
BUDISS. LUSAT.

D. XXI. Novembr. Anno M DC XCV.

In Auditorio Majori.

WITTEBERGÆ,
Typis CHRISTIANI KREUSIGII, Acad. Typ.

DISSEMINATIONEN

VERGLEICHENDE

RECHENKUNDE

UND

ALGEBRA

VON

LEONHARD EULER

UND

ANDEREN

BEREITET VON

WILHELM

STURM

LEIPZIG

1855

VERLAG

VON

In unquam sacras literas feliciter quispiam interpretatus est, atque utriusque foederis libros in vernaculam linguam nostram perspicue transtulit, certe D. Lutheri propria hæc laus est, in quo nescio utrum divinam mentis vim, an accuratam linguarum notitiam atque integram fidem, an vero incredibilem solertiam potius admirer atque deprædicem. Nam quanto studio, quantaque industria versionem suam confecerit, vel inde iudicare quilibet potest, quod sæpius in hoc labore cum Melanchthone 14. dies in unius vocis aut lineolæ interpretatione hæserit, teste Frehero in *Theatro Virorum eruditione clarorum Part. I. Sect. III. p. 121. Adde Franzium in Præfat. de Interpret. Scripturae S. p. 26. sqq.* Hinc mirum non est, Viris doctis atque cordatis hanc versionem ita probari, ut illam proprietate ac perspicuitate reliquas omnes vincere iudicent, quorum testimonia coacervare nunc superse-
deo. Vid. summi Theologi D. Pfeifferi *Criticae* s. p. 473. Nilominus tamen iam pridem iste livor multos vexavit, ut Lutheri præclari interpretis laudem ac gloriam detra-
ctam cuperent, eosque impedivit, ne agnoscerent, quam singulari DEI beneficio hæc sacri Codicis Germanica versio debeatur. Etenim si annalium replicamus memoriam,

constat, Novi foederis versionem, quam in Pathmo sua primum Lutherus confecerat, Georgio, Saxoniae Duci, Pontificiorum monitis ac superstitioni valde obnoxio, a deo invisam fuisse redditam, ut non solum subditos suos ejus lectione prohiberet, sed Emsero etiam hoc negotium, cui par ille prorsus non erat, daret, ut novam ipse Novi foederis versionem cuderet. Verum haec æmulatio Lutheri laudibus officere non potuit, sed eas maxime auxit atque illustravit. Nam in paucis illis locis, ubi a Lutheri versione recessit, Emserus inepte Græcum textum reddidit: in reliquis vero omnibus totam illam exscripsit, testante id Luthero ipso *in epistola quadam ad Wenceslaum Linckium, quæ Germanice extat Tom. III. Altenb. p. 268.* Quam indignis porro ac tetrīs calumniis Eccius, Cochlaus, Gretserus atque omnes Pontificii Doctores hanc versionem atque ipsius auctorem oneraverint, non opus est, ut prolixè nunc exponam, quas universas Maimburgius contraxit, cujus tamen maligna iudicia egregie refellit illustris Seckendorffius *Comment. de Luth. Lib. I. §. CXXV. p. 204.* apud quem Maimburgii etiam verba latine versa extant *sect. 51. p. 203.* De Reformatorum mente, in Lutheri versionem sæpe parum æqua, nihil iam commemoro, quorum suggillationibus satisfecisse Gerhardum *in Exeg. I. sect. 6. §. 521. sqq.* Hülsemannus judicat *in Praelect. Form. Conc. Art. I. c. VI. p. 238. Vindic. Script. S.* Illos saltem appello, qui non modo frivolis ac intempestivis Observationibus suis Lutheri versionem interpolare satagunt, sed ex aliorum etiam scriptis corradunt atque confarcinant, quæcunque ad minuendam hujus versionis proprietatem ac perspicuitatem facere ipsis videntur, parum curantes, quod in vitis autoribus hæc subtrahant; annon hi quoque Luthero accurati interpretis laudem invident? Fecit istud
DN. M. HERMANNUS AUGUSTUS Franc. Gr. & Or. Lingg. apud Halenses Pr. Ord. & Pastor Glauchensium, qui in titulo, quem JUNIO suo præfixit, ultra tre-
cen-

centa loca, a Theologis & Philologis, Sauberto in primis & DN. Daffovio LL. Or. in hac Academia Pr. Publ. celeberrimo, in Lutheri versione emendata, lectori in hujus mensis congerie visenda spondet. Sed quam parum gratiæ a D. Fabricio, qui Sauberti Opera posthuma edidit, iniverit Observator, quod hujus observationes Germanice indoctis legendas exhibuit, ex Præfatione operibus hisce præfixa satis apparet. Ita enim ille ibi scribit: *In suggestu fateor, abstinere poteris ab ista crisi, aut non nisi caute & recte eam adhibebis, cum alioqui scandalum daturus sis simplicioribus, & pariter offensurus eruditos ac prudentes.* Si itaque in suggestu ab ista crisi abstinendum esse iudicat, multo minus ipsi placebit, simplicioribus istam in vernacula lingua exponi. Quantum vero DN. Daffovius ab Observatoris sententia abhorreat, ex *amica Epistola* intelligi potest, in qua illum monet, ne auctoritate atque collegiis ipsius ad stabiliendam causam suam perditam abuti pergat. Sed quam vellem M. HERMANNUM AUGUSTUM Francken non majoris culpæ reum esse, nec per famosum libellum causam suam non bonam peiorem reddidisse! Epistola certe, in qua nuper tenebrio quidam institutum meum carpere, atque conviciis me laceßere voluit, in ipsius gratiam atque ad ejus auctoritatis defensionem conscripta est; ad quam ut quicquam respondeam, nemo prudens vir a me expectabit, cum mendacia atque calumniæ infamiam & auctoribus & impulsoribus suis concilient, nec seculum ferant, sed omni expectatione citius evanescant & extinguantur. Reliquorum vero hominum iudicia ac perversas opiniones non curo. Auctor potius sum misero isti homini, qui tam irritò conatu Observatoris defensionem suscepit, ut Anticyras naviget, quo tandem sanam mentem, si unquam habuit, recuperet, quam firium nimio influxu suo plane evertisse luculentus *epistola* testis est, qua meliorem atque magis veracem intra dies caniculares d. VIII. Octobr.

Etobr, ft. v. scribere non potuit. Argumentum emotæ
mentis, prætermulta alia, illud certissimum est, quod vi-
rum doctum atqve eruditum eum esse judicat calumniator,
qvi multas veritates novit, easqve ad publicam im-
pendit utilitatem, licet vocem *Mensa* per casus flectere
nesciat. Nonne enim rustici multas noverunt veritates,
easqve ad publicam utilitatem convertunt? quis vero un-
quam doctis atqve eruditis viris jungere eosdem ausus
est? Nicolaus ille notissimus morio, vulgo etiam co-
gnitus, & fatuus Tychonis de Brahe famulus, nomine
Lep. multas quoqve veritates tenuerunt, atqve ad pu-
blicum emolumentum eas impenderunt: & hos pocul du-
bio *Epistole* auctor doctos ac eruditos viros salutabit,
quandoquidem ad ipsorum numerum atqve censum ipse
etiam pertinet. Ne utiqvam igitur stolidus homo me per-
movere poterat, ut ipsi irascerer, etiamsi me pluribus ac
majoribus adhuc conviciis proscidisset. Nam pridem de-
tectæ novæ pietatis larva est, quæ sibi non constat, nisi per
convicia propagetur. Illud saltem adversus Observatorem
urgeo, quod vel conscio atqve annuente ipso hæc episto-
la edita sit; vel præter illius voluntatem, atqve in scio ipso
famosum istum libellum haud ingeniosus nequam pro-
mulgaverit. Si prius factum est, graviter omnino ad-
versus publici Professoris & probi Pastoris decus atqve
officium peccavit Observator, & quam invitus victo-
ria mihi cedere cogatur, satis aperte ostendit. Sin au-
tem criminis illius expers credi atqve haberi cupit, non
aliter a tam gravi suspicione se liberare poterit, nisi ob-
scurum epistolæ istius auctorem in lucem protrahat, il-
lumqve publice confutet, qvi tam nefario ausu famam
ipsius lacerare, atqve probis omnibus & honestis viris
suspectam reddere non dubitavit. Semper enim illius
fama jacturam patitur majorem, qvi calumniis atqve
conviciis defenditur, quam qvi istis oppugnatur. Ne
autem nimis diu hisce rebus immoratus videar, quæ
Obser-

Observatoris existimationem tam graviter lædunt: ad Fe-
bruarium nunc accedam, quem in præsentī Dissertatione
examinare constitui, & quam leves atque inanes Obser-
vationes illæ sint, quæ hoc mense prodierunt, exponam.
Quum enim Observator totus in eo sit, nec aliud quic-
quam agat, nisi ut Lutheri versionem multiplicis erro-
ris arguat, tantum suæ laudi accedere arbitratus, quan-
tum de illius gloria detraxerit: nemo, credo, vir bonus
& qui ex Lutheri incommodis magnam capit molestiam,
vitio mihi vertet, quod non minorem industriam in Lu-
theri gloria vindicanda ponam, quam ipse in oppugnanda
illa collocavit. Nam Lutheri versionem merito omnes
ingenui ejus affectu venerantur ac suspiciunt, non eam
quidem ob causam, quod Lutheranae factionis studio
trahantur, uti P. Richart Simon odiose illos accusat *Crit.*
S. V. Test. Lib. II. cap. XXIII. p. 129. sed quia meliorem ista
huc usque nemo edidit, nec edere etiam poterit, & quia
Lutherus primus fuit, qui juxta fontes sacrum Codicem
in vernaculam linguam elegantissime convertit. Licet
autem facile augurer, quantam invidiam, quantumque
odium apud illos homines susceptus hic labor meus mihi
iterum conflaturus sit, qui ab Observatoris, quam Luthe-
ri partibus stare malunt: illorum tamen obrectationes
adeo non horreo aut reformido, ut eo felicius pro Lu-
theri gloria me propugnasse crediturus sim, quo plura
& atrociora convicia, quæ sola ipsis arma relicta sunt,
in me ab illis spargentur, & quo majori odio istud ho-
minum genus me prosequetur. Quid enim mirum est,
eos veritatem odisse, qui calumniandi impetu ita in ho-
mines innoxios feruntur, ut honestatem deserere atque
omnem exuere pietatem non vereantur, si modo ad-
versariis suis illudendi, atque ipsorum famam arrodendi
spes, licet vana, quædam illis affulserit? Obiiciant itaque
mihi vesani isti homines rixandi libidinem, contemnant
meam ætatem; accusent me ambitionis: haud tamen
illo-

illorum minæ atque convicia, adversus quæ animum prorsus obfirmavi, me movebunt, ut justam causam deferam, atque ab instituto meo vel latum unguem discedam. Nam hac in re cum sapienti Agrigentinorum Rege mihi convenit, qui ad Xenoneithen ita scribit: ἔκ αὐτῶν μαί ταῖς διαβολαῖς, ἢ τῆς ταῖς δόξαις, αἷς ἔχουσιν ἐφ' ἡμῖν οἱ μὴ δικάως κατηγοροῦντες; Ep. XXIX. nec parum me confirmavit elegans Luciani dialogus περὶ τοῦ μὴ ῥαδίως πιστεύειν διαβολῇ *de non temere credendo calumnia.* Illud saltem dolendum est, eos adeo duro ac pervicaci esse animo, qui pietatis studium maxime jactant, ut quamvis errores suos satis edocti sint, tamen se errasse nolint, sed omnem potius moveant lapidem, ut Lutheri versionem apud imperitum vulgus plurimorum errorum accusent, quo saltem ipsis auctoritas sua salva perstet atque incolumis. Quod reliquum est, institutum meum ita exequar, ut immoderato affectui nihil indulgeam, nec a proposito meo unquam digrediar, quo fateri Observator cogatur, se Lutheri versionem maximam vim intulisse, nisi omnem pudorem atque verecundiam plane consumserit.

OBSERVATIO X.

Eph. I. v. 12, 13, 14.

Hic 1) in Lutheri versione vocem *etwas* abundare male judicat Observator, propterea quod in Græco textu illa non occurrat. Quoniam enim D. Lutherus Græcam phrasin *εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς εἰς ἴπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ* optime exprimere studuit, non potuit non vocem illam *etwas* usitata Germanis loquendi formulæ adjicere, quo aperte magis Apostoli mens Germanis pateret, quam Observator non tantum obscurat, sed plane etiam pervertit, Nam ex ipsius versione *Auf daß wir wären / zu Lob seiner Herrlichkeit / die jenigen / so zuvor Hoffnung gehabt in Christo* hic sensus emergit: eum in finem a DEO prædestinati sumus secundum

dum propositum ipsius, *ut in laudem gloriae illius' essemus isti, qui priores speravimus in Christo*; quum tamen per τὰς προηλωτικότητας ἐν τῷ χριστῷ non finis, sed subiectum illius praedestinationis ἡμᾶς ab Apostolo determinetur, cuius finis ultimus ratione DEI est ipsius gloria. Vid. Gerbard. Tom. II. LL. c. III. §. 553. Hoc tam manifestum est atque perspicuum, ut ex primo Graeci textus intuitu quilibet facile cognoscere id possit. Hinc Erasmus recte vertit: *Ut simus nos in laudem gloriae illius, qui priores speravimus in Christo*, nec aliter Beza: *Ut nos simus laudi gloriae ipsius, qui priores speravimus in CHRISTO*, atque vulgatus interpres: *Ut simus in laudem gloriae ejus nos, qui ante speravimus in Christo*. Quam usitatum quoque sacris Novi foederis scriptoribus sit, tempus praesens praeterito involvere, ex Matth. III. 17. c. XXIII, 2. Luc. I, 47. 1 Cor. V. ii. satis constat, quod nec apud profanos Graecos auctores raro observatur. Ita enim Demosthenes περὶ σεφάνου inquit: οἰκοδομῆσαι τὰς προγόνους ἡμῶν τὰ πάντα τὰ δικαστήρια ὑπείληθα maiores nostros existimo has curias edificasse, & Lucianus in Dialogo Martis & Mercurii: μέμνημαι γὰρ ἔτι πρὸ πολλῆς recordor non a longo tempore Vid. Seb. Pjo benii Diatr. de Linguae Graecae N. T. puritate §. XXXII. Erasmi Schmid, de Dialectis Cap. XV. Reg. 39. Ut proinde haud incongrue Lutherus τὰς προηλωτικότητας in praesenti tempore *die wir hoffen* enunciavit, praesertim cum subsequencia verba id exegisse videantur.

2) In hisce vocibus commatis 13. ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς ἀκούσαν-
 τας singulare quoddam pondus latere Observator autumat, quod tam grande tamen & grave non est, ut Lutheri versionem suppressere possit. Nam ut Lutherus justam & perfectam orationem in versione sua lectori exhiberet, participium in verbum finitum convertit, in quo nihil contra accurati interpretis officium admisit. Et
 B quid

quid obstat, quo minus participium *ἀνύσαντες* ad verbum *ἰσφραγίσθη* queat referri, de quo Observator adhuc dubitat? Quo autem facto nec melius nec rectius a quoquam Græcus textus Germanice reddi potest, quam prout Lutherus eum convertit. Ad locum ex Balduini Commentario adductum quod attinet, cum eo ita se res habet. Magnus ille Theologus in commentario suo non adstrictum interpretem agere voluit, sed Apostoli sententiam pluribus verbis libere explicuit, neque Lutheri versionem, sicut Observator, alicujus arguit obscuritatis, neque peculiaris illius emphaseos ita meminit, ut in Germanica sacri codicis versione omissam eam judicaret.

3) Priora commatis 14. verba Observator, D. Speneri vestigia legens, parenthesi concludenda iudicat, quæ in nullo huc usque codice Græco comparuit. Quo jure itaque illa in Lutheri versionem possit inseri, quilibet iudicet, qui ex potestate non exiit.

4) Vocem *ἀρραβών* admodum significanter das *Angeld* se convertisse existimat Observator, D. Spenerum ducem iterum sequutus, atque asserit, proprie hac voce illam pecuniæ summam denotari, quæ in emtionis contractu statim exsolvitur fiducia causa. Non equidem nomini huic significatum istum denegaverim, quum Hesychius ita illud exponat: *ἀρραβών, πρόδομα καὶ ἀγκισρον*, atque apud Græcos hoc nomine etiam donum illud appellaretur, quod sponsa a sponso, tanquam pignus futurarum nuptiarum, accipiebat, cui in hoc sensu respondet vox *ἔδρα* s. *ἔδρα* item *Φερνή, τὰ ὑπο τῶν μνησῆρων ταῖς μνησευομένας δίδόμενα* apud eund. Hesych. Attamen vox *ἀρραβών* hic parum recte ab Observatore das *Angeld* redditur, ubi Apostolo non de emtionis alicujus contractu, sed de coelesti hæreditate sermo est. Quapropter recte Lutherus in versione sua vocabulum Germanicum das *Pfand* adhibu-

hibuit, quo commodius & magis proprium hic usurpari
nequit, ubi Spiritus S. ἀρραβὰν τῆς κληρονομίας ἡμῶν ap-
pellatur.

OBSERV. XI.

Eph. I, v. 20. cap. II, 1.

Quum in Lutheri verbis nihil Observator desiderare
posset, iterum parenthesi aliqua versionem ejusdem di-
stingvere annisus est, cujus tamen nec vola nec vestigi-
um in Græco textu cernitur. Sed quoniam integra fer-
me hæc Observatio alio, quam ad nostrum examen per-
tinet, nihil amplius hic monendum puto, nisi difficile
admodum fore, ut Observator illam textus cohærenti-
am, quam parentheseos ope conciliare studet, eruditus
approbet. Quomodo enim parentheseos notas eos om-
nes, qui in describendis sacri codicis libris operam
posuerunt, fefellisse evincet, quum minimam etiam *εὐμνησ*
accurate observarint, atque in illis locis omnibus paren-
theseos cancellos animadverterint, ubi illos repererunt?
Eph. II, 5. 8. c. III. 3. 4 Nolo tamen hic quicquam defi-
nire, quomodo textus cohærentia demonstrari queat, quia
illud

res est arbitrio non dirimenda meo.

Neque meum permittit institutum, ut latius evager, atque
in Theologiæ Exegeticæ fines excurram. Sufficit mihi,
quod Observator fateri coactus sit, Lutherum citata com-
mata optime vertisse. Parenthesi vero ejus locum prius
hic concedere nequeo, quam illam sibi veniam ab Apo-
stolo impetraverit.

OBSERV. XII.

Eph. II, v. 4, 5.

Admodum liberalem erga Lutherum se gerit Obser-
vator,

vator, dum illum hujus dicti præcipuum sensum at-
que ipsum rei caput bene expressisse largitur. At quia

Repente liberalis stultis gratus est,

Verum peritis irritos tendit dolos,

non alium in finem hanc Luthero laudem tributam esse
suspicio, quam ut in subsequentiis verbis eo magis
vapularet. Reperit enim Observator quasdam minuti-
as, in quibus ingenium exercere suum, & Græcæ Gram-
maticæ haud vulgarem cognitionem ostentare poterat.

// Nam 1) particulam *διὰ* cum accusandi casu constructam
um non vero *durch* reddendam fuisse contendit, siqui-
dem ordinaria constructio id omnino exigat ac postu-
let. Atque huic Observationi imprimis ex auctoritate
Balduini atque Cocceii magnum robur conciliare studu-
it, asserens, ipsos particulæ significatum maxime atten-
disse, qui eam *propter* exposuerint. Verum non obser-
vavit Observator Balduinum Des. Erasmi versionem in
Commentario suo retinuisse, unde non tam Balduinus,
quam Erasmus particulam *διὰ propter* reddidit. Placuit
potius magno huic Theologo mentem Apostoli, quæ
ex adductis commatibus cognoscitur, ita in paraphrasi
sua primæ partis cap. II. Ephes. efferre: *DEUS autem, pe-
rennis ille fons misericordie ex mera misericordia, qua comple-
ditur totum genus humanum, nostri misertus nos ex morte
peccati resuscitavit in vitam spiritualem, quemadmodum ES
CHRISTUM resuscitavit ex mortuis*, ubi certe particula *pro-
pter* non occurrit. Adde, quod Erasmus ipse in An-
notat. in Epistolam ad Ephesios ex cap. II. *διὰ πολλὴν*
per multam scil. charitatem reddiderit p. m. 418. Edit. Ba-
fil. M. DXIX. Neque apud Græcos auctores plane in-
solitum hoc est, ut *ἀντιπρωτικῶς* particulæ *διὰ* accusandi
casum jungant, ubi Genitivum postulare illa videbatur,
quod Eustathius docet in Scholis suis s. *παραβολαῖς* eis
τῆς Ο. Παύλου τῆς Οδοσείας p. 1776. Lin. 46. edit. Rom. 1542.
Hinc

Hinc Erasmus Schmidius etiam regulam formavit: *Attici & Poetae Prepositionem diā, quando PER significat, cum Accusativo pro Genitivo construunt, de Dialectis c. XV. Reg. LXV.* Possent hic Seb: Castalionis versionem adducere, quicquid particulam propter adhibitam sensum Græcæ orationis eleganter expressit: *Verum DEUS misericordia dives, tanta nos charitate complexus est, ut, cum delictis essemus mortui, revocaverit nos in vitam una cum CHRISTO, nisi scirem, non omnibus illam eruditis versionem approbanti, propterea quod anxius nimis ac superstitiosus ferme Ciceronis imitator Castalio fuerit, & a textus proprietate non raro deflecerit.* Vid. Kortbolts Tr. de Variis Scripturae Editt. p. 265. seqq. Hottingeri Bibliothec. Quadripart. Lib. I. c. IV. p. 167. Gerh. Meieri Bibliothec. Theol. p. 192. Laudant tamen eam P. Richard. Simon Lib. II. Critic. V. T. c. XXI. p. 119. Andr. Hyperius, Frid. Furius Coriolanus, Christoph. Carleilius, Laur. Humfredus. Vide *Judicia doctorum Virorum de Bibliis Castalionis præfixa editioni Basil. MDLXXIII.* Tandem vel hoc ad Lutheri versionis defensionem sufficere hic potest, quod a Germanicæ lingvæ indole non plane alienum sit, per particulam *durch* causam impellentem internam aliquando indicare. vid. Ps. XXXI. 2. 13. Ps. LXIX, 15. Ps. LXXI, 2. Luc. I. 78. Quapropter, nisi frontem perfricuit, de imaginato jure suo Grammatico paululum decedet Observator, siquidem vix quisquam Lutherum causa cecidisse judicabit, qui Germanica verba cum Græcis, utriusque lingvæ peritus, conferet. Neque altioris est indaginis, quod Observator 2) monet, copulam *καὶ* in Græco textu obviam magnum pondus hic sustinere. Patet enim satis aperte in Lutheri versione Apostoli sententia, & a quovis facile percipi potest. Procul dubio quoque Germani lectores exiguam vim in voce illa *auch* reperient, etiamsi illa Lutheri versionis tandem inseratur: doctos vero homines particulæ hujus significatum tamdiu ignorasse, donec eam Observator exposuerit, quis est, qui credat?

OBSERV. XIII.

Ephes. II. v. 20.

Nescio, utrum Luthero potius de insigni hac felicitate gratuler, quod circa dictum hoc Observator in versione ipsius nihil carpere atque reprehendere potuerit; an vero ingentes huic agam gratias, quod singularem in voce *αὐτῶν* exploratam emphasim lectori invidere noluerit. Prius tamen in Observationis hujus momentum inquirere mihi licebit, quam ad alterutrum officium peragendum me accingam. Recte quidem Observator fatetur, nihil circa dictum præsens monendum esse; nam

Quiddam vitii quicumque hic concipit, errat:

At oppido fallitur, quando vocem *αὐτῶν* in Germanica versione plane omissam esse judicat, cui magnam vim Apostolum imposuisse dicit. Quum enim Græcum textum evolverem, statim cognovi, vocem illam *αὐτῶν* non tam ad subsequenda verba *Ἰησοῦ Χριστοῦ*, quam ad præcedens nomen *θεμελίω* referendam esse, ut Apostoli sententia hæc sit: *superstructi estis super fundamento Apostolorum & Prophetarum, cujus summus angularis lapis est JESUS CHRISTUS.* Et quum sponte hic sensus ex Apostoli verbis fluat, Lutherus eum jure suo in versione Germanica expressit, voci *αὐτῶν* particulam *da* accurate reddens, quæ lectoris animum ad præcedentia verba *erbauet auf den Grund* revocat. Ita versio quoque Arabica apud Waltonum habet. *Qui extructi jam estis supra fundamentum Apostolorum & Prophetarum, cujus lapis angularis est persona JESU CHRISTI.* Ut adeo Lutherus præter meritum accusetur, quod vocem *αὐτῶν* in versione sua omiserit; nec prius gratiarum actionem a me Observator expectare possit, quam assertionem meam destruxerit.

Obser-

OBSER. XIV.

Eph. III, v. 14, 15, 16, 17, 18, 19.

Mire hic se torquet Observator, atque omnes mentis suæ nervos intendit, ut Lutheri versionem in ordinem cogat, novaque ipsi pondera appendat, quæ tamen nullius sunt momenti, & quorum levitatem mox ostendam. Variasque in hoc textu convertendo difficultates occurrere professus, ab instituto, more suo, dilabitur, & in eruenda textus cohærentia admodum occupatus est, ut plura scilicet lectori exhiberet, quam in titulo promiserat. At si commentarium in Pauli epistolas animo suo conceperat Observator, cur Observationes edidit? si autem Observationes conscribere maluit, cur tam prolixè in aliquot saltem versus commentatur? Quanta porro hæc, est audacia, quod iterum tot commata parenthesi prorsus enormi concludere conatur, quot inter primum atque decimum quartum hujus capituli interiacent? Nullum probatum auctorem Observator allegare poterit, qui tot, tantasque parentheses in aliquod orationis corpus immittendas esse judicaverit, quot, quantasque huic Pauli Epistolæ obtrudere, atque hac ratione perspicuum sermonis tractum obscurare ipse studuit. Quintilianus certe, haut spernendus Rhetor, de junctis atque frequentibus in sermone interpositionibus non præclare admodum sentit: *Habent hæc Schemata,* inquit, *καρπένδεσις Et μετάβασις, quandam ex illa vitii similitudine gratiam, ut in cibus interim acor ipse jucundus est. Quod continget, si neque supra modum multæ fuerint, nec ejusdem generis, aut junctæ, aut frequentes, quia sarietatem ut varietas earum, sic raritas effugit. Instit. Orat. Lib. IX. c. 3. p. 516. Edit. Basil. M D LXXXI.* Absit proinde, ut hoc sermonis vitium Pauli epistolis affingamus; aut Observa-
toris

toris subscribamus iudicio, qui affirmare haut veretur, illud in Pauli epistolis frequens esse ac usitatum. Quod si vero semel mihi liberum emendandi arbitrium occupare, atque tali erga Observatorem libertate uti licet, qualem ipse sibi toties in Pauli Scripta sumsit licentiam, integram hanc Observationem a p. 153. usq; ad mediam paginam ibi in unius atq; continuæ parentheseos cancellis includendam esse statuo. Post longam enim verborum circuitionem, & varios sententiarum anfractus, res tandem eo redit, quod comma 14. cum 13. perspicue magis reddi nequeat, quam prout Lutherus vertit. De voce πατριά quicquid in medium affertur, id uno verbo Hesychius expressit: πατριά, Φυλή. in quo significato etiam apud LXX interpretes illa extat Exod. XII, 2. cap. IV, 14. Svidastamen plures voces idem, quod πατριά, significantes conjungit: πατριάι. χόραι. Φύλαι. πτωχίαι. D. Lutherus autem, ut lectori confuleret, sensum exprimere voluit, quem hac voce Paulus indigitavit: quod & commode satis præstitit, verba hæc ἐξ ἑ πάντα πατριά ἐν ἔρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται ita germanice enunciavit: Der rechte Vater ist über alles/ was da Kinder heißet/ im Himmel und auf Erden. Quando vero ineptam interpretationem suam Observator subiicit,

Nil, nisi voces jactat inertes,

Dat sine mente sonum.

Quis enim Germanorum hanc loquendi formulam probabit, *Gemeinschaft am Vater haben?* aut quis unquam de patre & ingenua ac legitima ejus prole hujusmodi verbis usus est? Præterea nescio, quas familias seu Geschlechter/uti vocem πατριά proprie ex Stephani Lexico interpretari didicit, in cælis sibi fingat Observator? Nam latere ipsum haut putaverim, quod familiam non paterna saltem societas constituat, sed cum herili conjugalis quoque ad eius constitutionem requiratur. Anne vero Observator

statu-

statuit, quod Angeli in cœlis etiam matrimonia contra-
hant? Nusquam sane, quantum mihi quidem indagare
licuit, Angeli in sacris literis in familias distribuuntur;
in Lutheri certe versione nusquam iis Geschlechter assignantur.
Hoc autem neminem fugiet, qui in sacra scri-
ptura non plane hospes est, angelos subinde filios DEI
Kinder Gottes a Sacris Scriptoribus appellari. Job. I, 6. c.
II, 1. c. XXXIIX. 7. Jam intelliget, credo, Observator, cur
Lutherus Græcum textum ita converterit: Welcher der
rechte Vater ist über alles/ was da Kinder heisset im Himmel und
auf Erden/ quod antea minus percepisse, aut saltem non
attendisse videtur; nimirum, ut incongruum hunc
evitaret sensum, qui ex Observatoris versione enascitur.
Nam Lutherus quoque optime novit, vocem πατριὰ
aliquando reddi posse ein Geschlecht/ sicut eam interpreta-
tus est. Luc. II. 44.

At quum vocem hanc Germanicam præsentis loco ca-
liginem inducere perspiceret, eam adhibere noluit, a qua
proinde & Observator abstinere debebat. Neque enim una
vocis significatio omnibus locis congruit, quod Augusti-
num exemplo vocabuli fermenti de Doctrin. Christ. Lib. III. c. 25.
probare, docet Hundius Disp. IV. de Verbo DEI p. 120. neq;
optimi interpretis est, singula ubiq; vocabula in primo
suo reddere significato, sed genuinum potius scriptoris
sensum in versione exprimere. Hinc Emseri argutias
etiam Seckendorffius merito explodit, qui vocem
ἐπιβουλή, quæ Matth. VI, 11. legitur, überselbst ständig reddi-
dit, quam Lutherus täglich verterat. Comment. de Luth. Lib.
I. Sect. 52. §. CXXVII. p. 208.

Pergo ad comma 16. in quo Græca verba *δυναμις κρα-
ταιωθη* occurrunt, quæ Lutherus vertit stark zu werden/
quod male Observatorem habet, qui vocem *δυναμις* in ver-
sione Germanica omissam esse queritur, ideoq; priorem
Lutheri versionem propius a Græco textu abesse judicat.
Sed Lutherus optime intelligens, neminem absque viri-
bus

C

bus

bus ac robore corroborari posse, pleonasmum illum Ebra-
is ac Græcis, vid. *Henr. Stephani Dissert. de Stylo N. T. paulo
ante finem.* usitatum, Germanorum vero auribus minus
acceptum, in versione sua retinere noluit, quoniam Pauli
mentem simplex verbum *starck zu werden* satis exprimebat.
Ita locum I. Sam. XXVI, 25 ubi LXX. Interpretes Ebraum
textum reddiderunt: καὶ ποιῶν ποιήσεις, καὶ δυνάμεν ὁ δυ-
νήση Lutherus simpliciter vertit: Du wirst thun und hinauf-
führen. Item Ebr. VI, 14. εὐλογῶν εὐλογήσω σε, καὶ πληθύν-
ων πληθυνῶ σε Ich will dich segnen und vermehren.

Quæ circa comma 17. monentur, Lutherum non fe-
riunt. Veruntamen hic rationem reddere oportebat
Observatorem, cur hoc comma ipse ita verterit: (Dass
Christus durch den Glauben wohne in eurem Herzen) damit
Ihr durch die Liebe eingewurzelt und gegründet recht mächtig
seyd zu begreifen. Nam 1) in Græco textu nulla occurrit
Parenthesis. 2) τελείαν σιγμὴν plane negligit Observa-
tor, atque ex commatibus duobus 17. & 18. unum facit,
ac si Paulus scripsisset: κατοικῆσαι τὸν χριστὸν διὰ τῆς πί-
στεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἵνα ἐν ἀγάπῃ ἐρριζομένοι καὶ τεθε-
μελιωμένοι ἐξισχύσητε καταλαβεῖσθαι, quum tamen in omni-
bus exemplaribus ita verba legantur: κατοικῆσαι τὸν χριστὸν
διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐν ἀγάπῃ ἐρριζομένοι καὶ
τεθεμελιωμένοι. ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβεῖσθαι. Nec possum
hac in re Bezae assentiri, qui per violentam traiectionem
particulam ἵνα explicare vult, atque participia hæc
ἐρριζομένοι καὶ τεθεμελιωμένοι cum sequente verbo ἐξισχύσητε
coherere putat, licet Nihusio hæc probetur in *Ippodigm.*
Sect. II. p. 77. Magis placet ea loco huic applicare, quæ
ad comma 5. cap. 1. Apoc. Beza annotavit. Καὶ ἀπὸ Ἰησοῦ,
χριστοῦ, ὁ μαρτύρ ὁ πιστός, ὁ πρωτότοκος ὁ ἐκ νεκρῶν, καὶ ὁ ἀρχαῶν
subauditur ὅς ἐστιν ut apud Hebræos subintelligi solet ἸΩΝ. Ita
enim, si hic quoque subaudias ὅτινές ἐσε, sensus optime
fluit, nec ulla traiectione opus est.

Acce-

Accedo nunc ad comma 18. in quo verba hæc extant: *ἵνα ἐξισχύσητε λαβεῖν*, quæ Lutherus vertit: *Daß ihr begreifen möget / Observator autem ita: Auf daß ihr die Krafft und das Vermögen habt / oder recht mächtig seyd zu begreifen. Cui potius assentitur æquus lector, Luthero an Observatori?*

Tandem aureum hoc dictum, quo nomine illud Observator ipse appellat: *Erkennen / daß Christum lieb haben viel besser ist / denn alles Wissen ex Lutheri versione expungere conatur, quod gravissimi Theologi tamdiu in ea tolerarunt, quandoquidem nec citra præviam meditationem ac rationem sufficientem a Luthero istud ita conversum est, qui non minus, quam Observator, Græca verba intellexit, quod ex priori ipsius versione satis cognoscitur. Suffragatur etiam Luthero Balduinus in hujus loci paraphrasi: *Etsi enim perfectio hac in vita nulla speranda: optarim tamen vos harum rerum notitia ac consideratione ita adimpleri, ut in ardentissimam dilectionem vestram erga CHRISTUM redundet. Cæterum an citra gravem animi offensionem indocti hanc Observationem lecturi sint, qui aureo hoc dicto maioris scientiæ defectum solari consueverunt, æquo lectoris judicio expendendum relinquo.**

OBSERV. XV.

Ephes. V. v. 3.

Fallor, aut Observator littus iterum hic arat, dum Lutheri versionem lima sua polire studet. Quum enim Lutherus Græca verba *μηδὲ ἐνομαζέσθω ἐν ὑμῖν* sequentem in modum reddiderit: *lasset nicht von euch gesaget werden / Observator eadem vertere sic maluit: es werde auch nicht einmahl unter euch genennet. Verum si Lutheri verba*

paulo attentius considerasset, sine difficultate eandem emphasin observare in illis poterat, quam tanto studio se eruisse atque in lucem protraxisse existimat. Nonne enim sensus plane idem ex Lutheri verbis emergit, si modo passivum verbum cum activo, ut cum Grammaticis loquar, commutetur, quod Observator infra ipse fecit p. 187. von Hurerey aber und allerley Unzucht oder Geitz saget (redet) nicht. At quia Lutherus admonitionem Pauli exprimere studuit, ita potius vertit: Hurerey aber und allerley Unreinigkeit oder Geitz lasset nicht von euch gesaget werden. Certe si quis Observatorem atque ejus affectus ita alloqueretur: Lutheri version lasset nicht von euch getadelt werden / nonne idem foret sensus horum verborum, ac si dixisset, Lutheri version tadelst nicht. Quicquid autem de voce *πλεονεξία* ex aliorum commentariis corruptum est, id speciosum magis, quam verum nobis videtur, quod illa hic atque aliis in locis etiam non tam avaritiam, quam effrenatam libidinem significet. Erasmus sane non modo in versione sua *πλεονεξία* avaritiam interpretatus est: sed in margine quoque Annotat: ubi Hieronymi opinionem recenset, qui *πλεονεξία* hic commode stuprum converti posse arbitratus est, sententiam suam ita exposuit: *πλεονεξία* torquetur ad stuprum, quod ipsius iudicium ad comma 6. i Thessal. IV. omnino etiam pertinet. Neque quisquam, multo minus Observator mihi persuadebit, in locis p. 181. ab ipso adductis *πλεονεξία* non per *avaritiam* reddendam esse. Infirmum enim & ludicrum argumentum est, quo evincere vult, quod avaritia hic & alibi intelligi nequeat, ubi Apostolus de intemperanti & immensa foedarum voluptatum cupiditate verba prius fecerat. Quippe ex antiquis tam Graecis, quam Romanis Scriptoribus satis constat, quod non Corinthi saltem, sed Ephesi quoque, atque aliis in locis foeminae venalem habuerint pudicitiam, & turpem corpore

pore quæstum fecerint, atque viri lenocinia faciendorem suam augere studuerint. Hinc vitia illa enarrans Apostolus, quibus gentiles se polluebant, libidinem cum avaritia coniunxit, quas illi etiam coniungere atque unire confverant, qui libidine tanquam instrumento avaritiæ utebantur. Præterea sicut de eo valde ambigo, quod *πλεονεξία* eam ob causam in Apostoli scriptis passim stuprum significare debeat, quia stuprum haud raro apud Prophetas idololatriam denotat: ita de hoc certo mihi constat, Apostolum *πλεονεξίαν* per *είδωλολατρίαν* descripsisse. Col. III, 5. Esto autem, Hieronymo hanc sedisse sententiam; nihil tamen hujus opinio proprietati ac perspicuitati versionis Lutheri detrahere potest, in qua recte ac proprie voci *πλεονεξία* vocabulum *der Geiz* respondet. Si prolixo hac de re mihi nunc esse luberet, multis atque firmissimis rationibus Observatori demonstraturus essem, non posse, nisi per avaritiam, *πλεονεξίαν* hic exponi, neque aliis etiam in locis hunc significatum exulare, si proprietatem Græci sermonis attendere atque exprimere velimus. Neque quicquam obstat, quo minus per *πλεονέκτην* avarum Eph. V, 5, intelligamus qui

*nullo sine beatus,
Componit opes, gazis inhians,
Et congesto pauper in auro est.*

Sed cogit nos potius, ut ita sentiamus, Apostoli auctoritas, qui 1. Cor. V. 10. avaris rapaces iungit: *ἔγραψα ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ, μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις. Καὶ ἔσ πάντως τοῖς πόρνοις τῷ κόσμῳ τέτρα, ἢ τοῖς πλεονέκταις, ἢ αἰρπαξίν, ἢ εἰδωλολάτραις.*

OBSERV. XVI.

2. Pet. III, v. 15, 16.

Tandem ingenti saltu ex Epistola Pauli, ad Ephesi-

os data, in posteriorem Petri se committit Observator, atque capitis III. duo commata 15. & 16. frequentibus iterum distinguit parenthesibus. Inprimis vero considerare iubet, 1) quod plurima Græca Exemplaria *ἐν οἷς*, non vero *ἐν αἰς* legant, quod plurimi ante ipsum docti viri jam monuerunt. Quia tamen Lutherum excusat, quod exemplar, quo usus est, *ἐν αἰς* habuerit, otium hic nobis fecit. 2) vocem *ἀσήμερον*, quam Lutherus *leichtfertig* reddidit, potius, *unbefestiget* sive *ungegründet* verendam esse iudicat Observator. Sed cum extra dubium hoc positum sit, quod vox germanica *leichtfertig* Lutheri ætate idem quod latinæ *levis*, *velox*, significaverit, ut satis apparet ex Gen. XLIX, 4. Job. XXIV, 18. ubi apud LXX. Interpretes *ἐλαφρός* occurrit, in vulgata autem versione vox *levis* extat, Zeph. III. 4. ubi Prophetæ *יְהוָה יַחַד יִשְׁתַּחֲוֶינָהּ* instabiles, leves dicuntur, quos Lutherus in versione sua *leichtfertig* appellavit: maxime vero ex 2 Cor. I. 17. ubi *ἐλαφρίαν* Lutherus *die leichtfertigheit* interpretatus est, ut jure suo *ἀσήμερον* hic *leichtfertig* etiam verterit. Et iam pridem Gerhardus in suis ad h. l. commentationibus annotavit, non absque ratione Lutherum vocem illam Germanicam hic usurpasse. Glossa enim interlinearis *ἀσήμερον* interpretatur *indoctos sine lumine iustitiæ & instabiles mente*: Lyranus *indoctos in sacris scripturis, instabiles in fide & moribus*, qualis homo Germanis una voce *leichtfertig* dicitur.

Illud vero aperta iniuria est, quam Lutheri versioni Observator infert, quando 3) eam præter meritum ambiguitatis cujusdam arguere non erubescit, quam in his verbis latere dicit: *In welchen sind etliche dinge schwer zu verstehen / welche verwirren die Ungelehrigen und leichtfertigen.* subsequenta enim verba, quæ Observator arte non bona omisit, omnem, si qua esset, ambiguitatem tollunt: *wie auch*

auch die andern Schrifften zu ihrem eigenen Verdammniß. Nam
ex his clare agnoscitur, quod die Ungelehrten und Leichtfertigen
in nominandi casu hic adducantur, qui sibi ipsis, epi-
stolas Pauli & cæteras scripturas pervertendo & in vanum
sensum eas detorquendo perniciem accersunt ac prome-
rentur, quia Petrus in præcedentibus proxime verbis E-
pistolas Pauli laudaverat, ut proinde verba zu ihrem eige-
nen Verdammniß non ad nomen Schrifften sed die Ungelehri-
gen und Leichtfertigen pertineant. Non possum denique,
quin iudicium hic repetam viri Clarissimi, Johannis Stur-
mii, quod de Lutheri versione in epistola quadam ad
Philippum Comitem Lippianum tulit: *Si religionis re-*
stitutio non esset, si nullæ conciones Lutheri exstitissent, si nihil scri-
psisset aliud, quæ in V. & N. T. translata divulgavit, ta-
men summa & perpetua in hoc labore deberet extare gloria. Si
enim huius Germanicæ translationi cæteræ Græcorum, Latino-
rum aliorumque comparentur, cedere coguntur perspicuitate,
puritate, proprietate, similitudine Hebraicæ originis. Credo,
ut Apellem nemo legitur pictorum superasse, ita nec Scriptorum
quidem quisquam Lutheri versionem poterit vincere. Svade-
rem itaque Observatori, nisi jam aliter ipsi persuasum
est, ne levibus & jejunis eiusmodi Observationibus fa-
mam & nomen suum ulterius prostitueret, atque Lu-
therum tandem castigare desineret. Nam quas ex alio-
rum scholiis describit Observationes, illæ reliqua-
rum tenore altiores ac sublimiores videntur: Quæ
vero in ipsius cerebro gignuntur, Minervam plane non
referunt, sed infra expectationem ac utriusque mune-
ris, quo fungitur, decus ac dignitatem constitutæ sunt.
Hinc ex neutra parte laus ipsum aliqua manebit, neque
hæc omnibus bonis viris atque ingenuis Lutheri asse-
clis merito invisæ opera præclarum ipsi conciliabit nomen:
Sed illum

ut calceus olim,
Si pede maior erit, subvertet, sin minor, uret.

Tan-

Tandem nactus sum quoque Mensē JULIUM Ob-
servatoris, in quo impudenti iterum ausu Celeberrimi
DN. Daffovii Scholas exscribere continuavit, atque præ-
terea *Anonymi* cujusdam fragmenta laciniis suis assuere
voluit, qui alteram ejus defensionem suscepit, sed non
meliori successu, quam prior ille calumniator, nisi quod
paulo mitiori stylo usus est. Quia vero cum ejusmo-
di larvis atque lucifugis negotii quicquam habere nolo,
ipsi propediem respondebo Observatori, atque callidas
eius artes detegam, quibus adversus Dissertationes meas
usus est, ut imperitis persuaderet, se iustam tueri cau-
sam, nec Lutheri auctoritatem atque honorem oppu-
gnasse. Interim hortor Observatorem, ut æquo ferat
animo, quod summi Theologiæ Doctores peculiarem
operam Observationibus ipsius confutandis non impen-
dant, quippe qui gravioribus negotiis implicantur, quam
ut ieiunas eiusmodi Observationes lectione dignentur,
nedum ut illas confutare velint. Sufficiebat ipsis Theo-
logiæ studiosos monuisse, ne tempus in perlegendis hi-
sce Observationibus frustra tererent, in quibus nihil, nisi
quod ex aliorum libris haustum est, observatu dignum
occurrit. Reliqua partim in Lutheri gloriam
iniquam, partim incongruam & intem-
pestivam crisin continent,

☞ (o) ☞

05 A 2273

ULB Halle 3
003 783 693

56

V. 277

du

Blue
Cyan
Green
Yellow
Red
Magenta
White
3/Color
Black
Farbkarte #13
B.I.G.

Inches
Centimetres
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
8

RTATIONEM PHILOLOGICAM,
in qva
SERVATIO
ES BIBLICÆ,
FEBRUARIO emissæ, modeste
sub examen vocantur,
LUTHERI Versio defenditur,
PRO LOCO,
plissima Facultate Philosophica
benevole sibi concesso,
solenni eruditorum disquisitioni subiicit
PRÆSES
HENRICUS Gnoblach
WITTEBERGA-SAXO,
RESPONDENTE
CHRISTIANO Gundermann
BUDISS. LUSAT.
D. XXI. Novembr. Anno M DC XCV.
In Auditorio Majori.

WITTEBERGÆ,
s CHRISTIANI KREUSIGII, Acad. Typ.

